

Ewa NOWICKA

*Zakład Prawa Karnego i Kryminologii
Uniwersytet w Białymstoku – Białystok*

GROŹBA JAKO ZNAMIE STRONY PRZEDMIOTOWEJ PRZESTĘPSTWA NIELEGALNEGO PRZEKROCZENIA GRANICY PAŃSTWOWEJ

Wprowadzenie

Nielegalne przekroczenie granicy państwowej jest czynem, który może być dokonany na wiele sposobów. Niektóre formy tego przestępstwa wiążą się z użyciem dodatkowych środków mających na celu ułatwienie zrealizowania zamiaru sprawcy. Środkami tymi mogą być przemoc, podstęp, a także groźba. Dostrzegając ten fakt ustawodawca określił kwalifikowane typy przestępstwa nielegalnego przekroczenia granicy państwowej, kodyfikując je w art. 264 § 2 kodeksu karnego. Wśród wymienianych tam znamion znalazła się groźba użyta w celu przekroczenia granicy państwowej wbrew przepisom.

W niniejszej publikacji podjęto próbę przedstawienia pojęcia groźby w kodeksie karnym oraz jej znaczenia w kontekście przestępstwa nielegalnego przekroczenia granicy państwowej. Przedstawiono krótki rys historyczny przedmiotowego pojęcia ze szczególnym uwzględnieniem regulacji obowiązującego kodeksu karnego z 1997 roku.

Groźba – zakres znaczeniowy

Przed rozważeniem definicji groźby na gruncie obowiązujących przepisów, warto sięgnąć wstecz i ustalić jej ujęcie historyczne. Groźba karalna znana była już prawu rzymskiemu jak i ustawodawstwu karnemu z okresu średniowiecza. W owych czasach groźba zaliczana była do przestępstw przeciwko spokojowi lub bezpieczeństwu publicznemu, nie zaś przeciwko wolności jednostki. Ujęcie to pojawiło się dopiero na przełomie XIX i XX wieku i jako takie znalazło swoje odzwierciedlenie w polskim kodeksie karnym z 1932 roku¹.

¹ B. Kunicka – Michalska, J. Wojciechowska, *Przestępstwa przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajowości oraz czci i nietykalności cielesnej*, Rozdziały XXIII, XXIV, XXV i XXVII Kodeksu karnego. Komentarz, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2001, s. 32-33.

Na gruncie kodeksu karnego z 1932 r. groźba polegała na groźeniu innej osobie popełnieniem przestępstwa. Powołując się na tę definicję, Sąd Najwyższy uznał, iż „*groźba bezprawna może nie być wyrażona słowami, lecz i gestem, wyrazem twarzy, w ogóle zachowaniem się groźącego, byle tylko w sposób zrozumiały dla pokrzywdzonych dawała im poznać swoją treść*”².

Potoczne rozumienie słowa groźba dobrze oddaje definicja ze Słownika Współczesnego Języka Polskiego, gdzie słowo „groźba” oznacza zapowiedź czegoś złego, niekorzystnego, przykrego w skutkach, skierowana do kogoś z zamiarem przestraszenia go celem uzyskania czegoś, pogrożka³.

Prawne rozumienie pojęcia groźby siłą rzeczy musi być dokładniejsze niż rozumienie potoczne. Z tego powodu jest ono węższe i bardziej precyzyjne. Prawo karne rozróżnia dwa pojęcia dotyczące groźby – **groźbę bezprawną** i **groźbę karalną**. Pojęciem szerszym jest groźba bezprawna, albowiem zawiera ono w sobie zarówno groźbę karalną w rozumieniu art. 190 § 1 kk., jak i groźbę spowodowania postępowania karnego lub rozgłoszenia wiadomości uwłaczających czci zagrożonego lub jego najbliższych, czyli szantaż.

W obowiązującym kodeksie karnym ustawowe wyjaśnienie terminu groźby podane jest w art. 115 § 12 kk. Jak wcześniej wspomniano, może ona występować zarówno jako groźba zwana karalną, o której mowa w art. 190 § 1 kk., jak i groźba bezprawna. Natomiast nie stanowi „groźby” zapowiedź spowodowania postępowania karnego, jeżeli ma ona jedynie na celu ochronę prawa naruszonego przestępstwem⁴.

Jak podnosi K. Daszkiewicz, groźba jest naruszeniem pewnego dobra, zapowiedzią o wyrządzeniu krzywdy osobie zagrożonej. W polskim prawie karnym oznacza groźbę spełnienia przestępstwa, spowodowania postępowania karnego oraz rozgłoszenie wiadomości uwłaczającej czci zagrożonego lub jego bliskich⁵.

Pojęciu przemocy często towarzyszy pojęcie groźby. O ile przemoc stanowi bezpośrednie działanie przeciwko pokrzywdzonemu, to groźba bywa zapowiedzią jej użycia. W potocznym znaczeniu „groźba” stanowi zapowiedź zmiany sytuacji pokrzywdzonego na gorszą, sygnali-

² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8.10.1934 r., nr I K 62634, Lex, nr 75750.

³ B. Dunaj (red.) Słownik współczesnego języka polskiego, Warszawa 2001, s. 290.

⁴ Ustawa kodeks karny z dnia 6.06.1997 r., Dz. U. Nr 88, poz. 553 ze zm.

⁵ K. Daszkiewicz – Paluszyńska, Groźba w polskim prawie karnym, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958, s. 9.

zuje niebezpieczeństwo oraz jest wyraźnie nacechowana negatywnie, w odróżnieniu od „ostrzeżenia”, które ma pozytywne konotacje, sygnalizuje troskę nakierowaną na uniknięcie niebezpieczeństwa, negatywnych sytuacji, bądź ich skutków.

Analizując przepis art. 190 kk. skupić należy się na jego przesłankach. Przede wszystkim zauważyć trzeba ważny aspekt groźby karalnej rozumianej według art. 190 § 1 kk. Należy zwrócić uwagę na użyte w kodeksie sformułowanie „*kto grozi innej osobie popełnieniem przestępstwa*”. Zgodnie z nim, treścią groźby może być jedynie zapowiedź popełnienia przestępstwa, czyli zbrodni lub występku. Nie będzie zaś groźbą zapowiedź popełnienia wykroczenia na szkodę zagrożonego bądź osoby mu najbliższej.

Na marginesie warto w tym miejscu zauważyć, iż choć doktryna była co do tego faktu zgodna (co zresztą zawarto w samym brzmieniu art. 190), odmienne stanowisko przyjęła K. Daszkiewicz. Jej zdaniem karalna powinna być również zapowiedź popełnienia wykroczenia, ponieważ ugodzić może ono adresata groźby równie mocno, albo i mocniej, niż zapowiedź popełnienia przestępstwa. Zdanie to było jednak odosobnione i nie znalazło poparcia w doktrynie, podobnie jak – wybiegające w drugą stronę – propozycje ograniczenia groźby karalnej jedynie do przypadków grożenia przestępstwem godzącym w życie, zdrowie, wolność osobistą bądź mienie⁶.

Jak wspomniano wcześniej, przemoc nie musi oznaczać wywierania bezpośrednio negatywnego wpływu na drugą osobę bądź siłowego przełamywania jej oporu. Przesłanką wystarczającą do zaistnienia przemocy jest już sam fakt uznania przez osobę nią dotkniętą, że możliwość użycia wobec niej przemocy jest pewna. Z tego powodu trudno jest ustalić wyraźną granicę pomiędzy przemocą psychiczną a groźbą.

Groźba w kontekście przestępstwa nielegalnego przekroczenia granicy

Przestępstwo nielegalnego przekroczenia granicy państwowej jest często związane ze stosowaniem groźby. Ustawodawca dostrzegając ten fakt, uwzględnił to znamię w dyspozycji art. 264 § 2.

Zakres znaczeniowy groźby w rozumieniu art. 264 § 2 kk. jest analogiczny do szerszej definicji, czyli groźby bezprawnej. Osoba próbująca nielegalnie przekroczyć granicę RP może uciekać się nie tylko do groźb karalnych pod adresem funkcjonariusza Straży Granicznej, jakiej-

⁶ Tamże, s. 35.

kolwiek innej osoby próbującej udaremnić ten czyn, bądź ich najbliższych. Przesłanki kwalifikowanego typu przestępstwa z art. 264 zachodzą również wówczas, gdy starając się nielegalnie przekroczyć granicę państwową, sprawca ucieka się do groźby spowodowania postępowania karnego wobec innej osoby lub szantażuje ją możliwością rozgłoszenia wiadomości uwłaczającej czci osoby stojącej na straży legalności ruchu granicznego bądź osób jej najbliższych⁷.

Groźbą jest sam fakt zapowiedzi naruszenia dobra prawnego w przypadku zachowania się pokrzywdzonego sprzecznego z wolą grożącego. Może być ona wyrażona słownie, pisemnie lub w jakikolwiek inny sposób, o ile tylko przekaz informacyjny zawarty w groźbie dotrze do świadomości osoby pokrzywdzonej. Przykładem może być groźba użycia noża. Sąd Najwyższy uznał, iż napastnik wcale nie musi słownie wyrażać faktu, iż jest gotów użyć tego narzędzia wobec osoby pokrzywdzonej. Za wystarczający uznaje się sam fakt, iż napastnik w jednej ręce trzyma nóż, drugą zaś szarpie np. próbującego zatrzymać go funkcjonariusza Straży Granicznej. W takim przypadku do jego świadomości dociera obawa, iż napastnik jest zdecydowany wspomnianego noża użyć, a więc mamy do czynienia z groźbą bezprawną⁸.

Wspomniana wyżej sytuacja spełnia także przesłanki węższego znaczenia groźby, czyli groźby karalnej. W myśl definicji art. 190 § 1 kk., groźbą karalną jest groźenie „*innej osobie popełnieniem przestępstwa na jej szkodę bądź szkodę osoby najbliższej, jeżeli groźba wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że będzie spełniona*”. W praktyce osobą tą jest najczęściej funkcjonariusz Straży Granicznej, jako osoba próbująca powstrzymać sprawcę przed popełnieniem przestępstwa.

Przedmiotem ochrony tego przepisu jest szeroko rozumiana wolność jednostki. Dokładniej rzecz biorąc, jest to wolność człowieka w kontekście wolności od strachu i obawy przed staniem się ofiarą przestępstwa skierowanego bezpośrednio na osobę pokrzywdzoną bądź osobę jej najbliższą⁹. Pojęcie osoby najbliższej należy tu rozumieć na gruncie art. 115 § 11 kk. Może więc ono oznaczać małżonka, wstępnego, zstępnego, powinowatego w tej samej linii lub stopniu, osobę będącą w stosunku przysposobienia oraz jej małżonka, a także dowolną osobę pozostającą faktycznie we wspólnym pożyciu.

⁷ M. Jachimowicz, Nowe zasady odpowiedzialności za nielegalne przekroczenie granicy państwowej, Prokuratura i Prawo 2006, nr 5, s. 58.

⁸ J. Warylewski, Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości, Rozdział XXV Kodeksu karnego. Komentarz, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2001, s. 34.

⁹ B. Kunicka – Michalska, J. Wojciechowska, op. cit., s. 33.

Kolejnym sformułowaniem na którym należy się skupić jest *„jeżeli groźba wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że będzie spełniona”*. Takie postawienie sprawy implikuje fakt, iż adresatem groźby karalnej może być tylko osoba fizyczna. Nie może nim być żaden podmiot zbiorowy ani tym bardziej osoba prawna, gdyż jest rzeczą oczywistą, iż podmioty takie nie są w stanie odczuwać stanu zagrożenia. Z drugiej strony groźby karalnej można już użyć wobec konkretnej osoby fizycznej reprezentującej jeden ze wspomnianych podmiotów¹⁰. Oznacza to, iż adresatem groźby przy nielegalnym przekroczeniu granicy państwowej musi być konkretna osoba, której sprzeciw uniemożliwiłby dokonanie tego przestępstwa. Przykładowo, groźby nie można kierować wobec instytucji Straży Granicznej (osoby prawnej), lecz już groźba użycia przemocy fizycznej wobec konkretnego funkcjonariusza spełnia przesłanki groźby karalnej.

Innymi słowy oznacza to, że adresatami groźby w przestępstwie nielegalnego przekroczenia granicy państwowej będą te osoby, wobec których można przy tej samej okazji zastosować przemoc¹¹.

Zagrożony funkcjonariusz powinien interpretować skierowaną wobec niego groźbę w sposób poważny i odczuwać realną możliwość jej spełnienia. Pojawia się tu wątpliwość dotycząca przesłanek pozwalających uznać groźbę za rzeczywiście możliwą do spełnienia. Jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy w wyroku z 26 stycznia 1973 roku, *„wzbudzenie obawy w zagrożonym należy oceniać subiektywnie, nie zaś z punktu widzenia obiektywnego niebezpieczeństwa realizacji groźby”*¹². Przykładem może być sytuacja, gdy osoba dokonująca nielegalnego przekroczenia granicy państwowej grozi próbującemu ją powstrzymać funkcjonariuszowi Straży Granicznej pozbawieniem życia kierując w jej stronę pistolet. Zagrożony nie jest w stanie ocenić, czy grożący obiektywnie jest w stanie strzelić, czy też w rzeczywistości nie może tego zrobić, gdyż broń nie jest nabitą. Ocena groźby opiera się więc na subiektywnym postrzeganiu tej sytuacji przez funkcjonariusza, który w takiej sytuacji zapewne uzna ją za możliwą do spełnienia, czyli wypełniającą przesłanki groźby karalnej.

¹⁰ M. Mozgawa [w:] M. Budyn – Kulik, P. Kozłowska – Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa (red.), Kodeks karny. Praktyczny komentarz. Wyd. 3, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010, s. 388.

¹¹ M. Jachimowicz, op.cit., s. 58.

¹² M. Mozgawa [w:] M. Budyn – Kulik, P. Kozłowska – Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa (red.), op. cit., s. 388.

Przytoczony powyżej przykład przedstawia sytuację, gdy czyn którym grozi sprawca może być natychmiast dokonany. Zaznaczyć należy jednak, iż do faktu zaistnienia groźby nie jest to warunek konieczny. Groźba może bowiem odnosić się do zachowania, które może być zrealizowane w dowolnie odległej przyszłości. Nie ma tu też znaczenia fakt, iż groźący nie podjąłby żadnych czynów zmierzających do spełnienia groźby. Typ kwalifikowany nielegalnego przekroczenia granicy państwowej zaistniał bowiem już w momencie wyrażenia groźby wzbudzającej uzasadnioną obawę jej spełnienia u adresata groźby.

Zakończenie

W niniejszym artykule omówiono pokrótce pojęcie groźby karalnej i bezprawnej oraz regulacje obowiązującego kodeksu karnego w zakresie tej tematyki. Przedstawiono kwalifikowany typ przestępstwa z art. 264 § 2 kk. obejmujący m.in. nielegalne przekroczenie granicy państwowej przy użyciu groźby. Wskazano także okoliczności, w jakich nielegalne przekroczenie granicy może zostać uznane za typ kwalifikowany, zaś działalność sprawcy wyczerpuje znamiona groźby. Jak wykazano, jest to trudna kwestia, ponieważ groźba i wynikający z niej stan zagrożenia są zjawiskami subiektywnymi, zależnymi od postrzegania sytuacji przez dotkniętą nią osobę. Pociąga to za sobą fakt, że groźba zawsze musi być skierowana wobec konkretnej osoby fizycznej, nie zaś wobec osoby prawnej czy jakiegokolwiek innej zbiorowości. Trudności interpretacyjne pojęcia groźby w nielegalnym przekroczeniu granicy państwowej wynikają również z cienkiej granicy pomiędzy groźbą, a faktycznym użyciem przemocy, szczególnie zaś przemocy psychicznej. Z tego powodu zasadne wydaje się przeanalizowanie znamion groźby i przemocy w ramach tego samego typu kwalifikowanego, co ułatwia kwalifikację czynu oraz określenie wymiaru kary.